

УДК 342.95

Л.П. КОВАЛЕНКО, канд. юрид. наук,
доц., Національний університет «Юридична ака-
демія України імені Ярослава Мудрого»

СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ІНФОРМАЦІЙНО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Ключові слова: інформаційно-правова відповідальність, поняття та сутність, стан і перспективи розвитку

Однією з найактуальніших тем, що викликає багато запитань на теоретичному та практичному рівні є питання становлення та розвитку нового виду юридичної відповідальності – інформаційної. Дедалі більше публікацій присвячено обґрунтуванню наявності даного виду юридичної відповідальності, хоча деякі автори виступають проти такої думки. У будь-якому випадку для науки інформаційного права є важливим питання щодо розробки галузевої концепції інформаційної відповідальності, що тісно пов'язана з удосконаленням механізму правового врегулювання інформаційних правовідносин.

Слід також підкреслити, що «інформаційну відповідальність» можна вважати синонімом до понять «інформаційно-правова відповідальність», «інформаційна юридична відповідальність», «відповідальність за порушення інформаційного законодавства», «відповідальність за порушення норм інформаційного права», і відмежовувати від понять: «юридична відповідальність у інформаційному праві», «юридична відповідальність суб'єктів інформаційного права», «юридична відповідальність за порушення у сфері інформаційної діяльності держави, органів місцевого самоврядування», оскільки порушення норм інформаційного права породжує не лише власне інформаційно-правову, але й відповідальність, передбачену іншими галузями права [1].

У теорії держави і права закріпленій і обґрунтованій поділ юридичної відповідальності на чотири види (кримінальна, цивільна,

дисциплінарна і адміністративна). Але на сьогодні все більше вчених схилиються до думки, що даний поділ не відповідає сучасним політико-правовим реаліям на фоні зростання і підвищення відповідальності держави щодо забезпечення у суспільстві правопорядку [2].

Справді, у тих випадках, коли йдеться про неефективність заходів профілактичних, припинення відносно протиправної поведінки тієї чи іншої особи, що призводить до порушення чинних інформаційних правил і норм, на перший план виходить відповідальність, за інформаційні правопорушення. Її доречно сприймати як намагання з боку держави вплинути на ситуацію, за якої та чи інша фізична чи юридична особа порушує встановлені державою норми інформаційного права. Метою такого впливу є виховання особи, яка вчинила правопорушення, а також запобігання вчиненню нових інформаційних правопорушень як самим правопорушником, так і іншими особами. Для реалізації такого впливу держава легітимно застосовує апарат примусу, використовує певні матеріальні ресурси, в цілому реалізує норми права, що регламентують порядок притягнення винної особи до інформаційної відповідальності.

Ми вважаємо, що інформаційна відповідальність є важливою складовою, одним із інститутів інформаційного права. Її місце і значна роль на інформаційно-правовому просторі визначається, по-перше, тим, що відносини такої відповідальності, разом з іншими інформаційно-правовими відносинами складають предмет інформаційного права, в суспільстві зазначений вид відповідальності є найбільш розповсюджений, у порівнянні з кримінальною, цивільно-правовою, дисциплінарною. Щороку в державі фіксується декілька мільйонів випадків порушення інформаційного законодавства, але на жаль при відсутності інформаційних стягнень, правопорушення залишаються без притягнення до відповідальності.

По-друге, суттєва особливість такої відповідальності полягає у прагматичності її теоретичних концепцій, домінуюча спрямованість яких окреслена проблематикою прийняття Інформаційного кодексу України.

По-третє, особливістю такої відповідальності є правові зв'язки з відповідальність кримінальною, адміністративною, цивільною, дисциплінарною. Саме цим обумовлено її тяжіння до галузевої самостійності, на що постійно звертається увага в наукових дослідженнях.

На наш погляд, як самостійний вид юридичної відповідальності відповідальність за інформаційні правопорушення (інформаційна відповідальність) має законодавче підґрунтя. А саме, існує діюче інформаційне законодавство, яке визначає поведінку осіб, які порушують норми в галузі інформації, як протиправну, винну, яка і утворює склад правопорушень (злочинів в інформаційній сфері); лише така протиправна поведінка – проступок є підставою відповідальності в інформаційній сфері; зміст такої відповідальності передбачено законом.

На нашу думку, ця відповідальність є різновидом державного примусу, одним із самостійних, засобів підтримання правопорядку і законності в державі, а також регулювання інформаційних відносин, які виникають при вчиненні, на жаль не окремо визначених, законодавством правопорушень в інформаційній сфері.

Зрозуміло, що будь-який вид інформаційних відносин тільки тоді набуває реальні властивості (ознаки), коли існують гарантії того, що вони будуть виконані суб'єктами, а також якщо нормативно-правовим актом встановлена юридична відповідальність за їх невиконання або неналежне виконання.

На нашу думку, в широкому розумінні, інформаційно-правова відповідальність – це вид юридичної відповідальності, який полягає в нормативному і забезпеченому державним примусом обов'язку суб'єктів суспільних відносин в інформаційній сфері зазнавати заходів державного примусу за вчинене правопорушення, що полягають у накладенні нових, додаткових для порушника позбавленнях особистого або майнового характеру та реалізується в охоронних правовідносинах відповідальності.

У вузькому розумінні, інформаційно-правова відповідальність – це вид юридичної відповідальності, який полягає в застосуванні до фізичних і юридичних осіб, які вчинили

інформаційні проступки, особливих санкцій – інформаційних стягнень.

Чинне інформаційне законодавство не містить положення, яке би дозволяло оперувати також і законодавчим визначенням інформаційної відповідальності.

Але незважаючи на все, інформаційна відповідальність вже сформувалася об'єктивно. Про існування інформаційної відповідальності свідчить наявність Законів України «Про інформацію» [3], «Про телебачення і радіомовлення» [4], «Про захист персональних даних» [5], «Про доступ до публічної інформації» [6], в яких на жаль не передбачено штрафні санкції за правопорушення в інформаційній сфері, але містяться склади інформаційних правопорушень.

Так наприклад, не допускається без згоди батьків або осіб, що їх замінюють, розповсюдження інформації про неповнолітніх, які вчинили злочин, про злочини, вчинені щодо неповнолітніх, а також про самогубство неповнолітніх, якщо така інформація дозволяє ідентифікувати особу неповнолітнього (ст.41 Закону України «Про телебачення і радіомовлення»).

Не підлягає розголошенню інформація про оперативну і слідчу роботу органів прокуратури, МВС, СБУ, роботу органів дізнання та суду в тих випадках, коли її розголошення може зашкодити оперативним заходам, слідству чи дізнанню, порушити право на справедливий судовий розгляд справи, створити загрозу життю або здоров'ю будь-якої особи (Закон «Про інформацію»).

Предметом адвокатської таємниці є питання, з яких громадянин або юридична особа зверталися до адвоката, суть консультацій, порад, роз'яснень та інших відомостей, одержаних адвокатом при здійсненні своїх професійних обов'язків (ст.9 Закону України «Про адвокатуру»).

Стаття 37 Закону України «Про інформацію» забороняє розголошувати зміст документів, які становлять внутрівідомчу службову кореспонденцію (доповідні записки, переписка між підрозділами тощо), якщо вони пов'язані із розробкою напряму діяльності установи, процесом прийняття рішень і передують їх прийняттю;

інформацію фінансових установ, підготовлену для контрольно-фінансових відомств.

У той же час Закон України «Про інформацію» (ч.9 ст.30) допускає, що інформація з обмеженим доступом може бути поширена без згоди її власника, якщо ця інформація є суспільно значимою, тобто, якщо вона є предметом громадського інтересу і якщо право громадськості знати цю інформацію переважає право її власника на її захист.

Зазначені та інші підстави для відмови в наданні інформації або наданні неповної інформації передбачені законодавчими актами. В усіх інших випадках відмова в наданні інформації, передбаченої Законом України «Про інформацію», надання неповної інформації є порушенням права на інформацію, що є підставою для притягнення винної посадової особи до адміністративної відповідальності.

Закон України «Про інформацію» (ст.33) визначає, що термін вивчення інформаційного запиту на предмет можливого його задоволення не повинен перевищувати 10 календарних днів. Протягом вказаного терміну державна установа письмово доводить до відома запитувача, чи його запит буде задоволено, чи ні. Задоволення запиту здійснюється протягом місяця, якщо інше не передбачено законом. Можливе також відстрочення задоволення інформаційного запиту, про що повідомляється заявникові (ст.34 Закону). Закон регламентує, що інформація, яка надається, має бути повною (тобто висвітлювати всі питання, що поставлені в інформаційному запиті чи звернення громадянина по суті), а також об'єктивною, тобто відповідати дійсності (ст.5 Закону «Про інформацію»). Надання неповної інформації або інформації, яка не відповідає дійсності, є порушенням права на інформацію.

Важливим фактором розуміння суті інформаційної відповідальності є усвідомлення її принципів, під якими розуміються основні початкові засади й ідеї, які визначають сутність і зміст інформаційної відповідальності, порядок притягнення винних осіб до інформаційної відповідальності.

Усі принципи інформаційної відповідальності можна поділити на загальні і спеціальні.

До загальних принципів належать: законності; свободи доступу до інформації; вільного висловлення думок і переконань; забезпечення інформаційної безпеки; рівності громадян перед законом; захисту авторських прав; комплексності відносин в інформаційній сфері.

До спеціальних принципів належать: невідворотність, тобто принцип відповідальності за інформаційне правопорушення означає невідворотне настання відповідальності за порушення вимог і приписів інформаційно-правових норм; відповідність провини і покарання; індивідуалізація; право на захист персональних даних; точного дотримання спеціально уповноваженими органами правил притягнення до відповідальності; недоторканності приватної власності на інформацію; доступності до інформації; недопущення цензури; віддзеркалення інтересів усіх категорій телеглядачів і радіослухачів; ліцензування телерадіомовної діяльності; пріоритет повідомлень інформації про лиха, що сталися в суспільстві, події державної і суспільної значущості та ін.

Не дослідженим наразі залишається питання класифікації принципів інформаційної відповідальності. У загальному визначенні класифікація (від лат. *classis* – розряд, клас; *facere* – робити) – систематичний розподіл і упорядкування понять і предметів. Це явище розуміють як: а) особливий випадок застосування логічної операції розподілу обсягу поняття, представляє собою певну сукупність поділу; б) спосіб, який дозволяє надати певним об'єктам статус узагальненого за якою-небудь вибраною властивістю (підставою) класифікації; в) розподіл об'єктів (явищ), які вивчаються якою-небудь наукою, за класами (групами) відповідно до певних ознак, які властиві одним об'єктам, однак відсутні в інших.

На нашу думку, слід розглядати класифікацію з точки зору отримання результату. Класифікація як результат – це система знань, поняття якої мають значення упорядкованих класів, за якими здійснено поділ об'єктів конкретної предметної галузі на підставі їх єдності за певними властивостями. На нашу думку, класифікація має 3 чітко визначені структурні елементи: а) сукупність встановлених груп подібних об'єктів; б) підстави, за якими

об'єкти об'єднуються в групи; в) принцип або закон, згідно з яким усі групи з'єднуються, організовуються в єдину систему. Наразі проблема класифікації принципів інформаційної відповідальності є досить актуальною. Класифікація принципів інформаційної відповідальності дозволяє дослідити окремі з них, виявити їх переваги й недоліки, розробити практичні рекомендації або пропозиції щодо удосконалення змісту окремих принципів. Тоді виникає питання: який критерій слід покласти в основу систематизації принципів інформаційної відповідальності? Ми вважаємо, що в основу класифікації має входити: а) сфера застосування; б) характер нормативних актів, у яких вони закріплені; в) пріоритет інтересів.

Виходячи із зазначеного, можна зробити висновок, що принципами інформаційної відповідальності є зафіксовані у конституційних, міжнародних, інформаційних нормах імперативні вимоги, що лежать в основі всієї системи норм інформаційного законодавства, виражають сутність, завдання, побудову та напрями подальшого розвитку інформаційної відповідальності як особливого виду юридичної відповідальності.

На нашу думку, принципи інформаційної відповідальності слід розглядати у сукупності, бо вони доповнюють один одного, а головною властивістю їх системи є взаємозв'язок, який визначається такими критеріями, як завдання, мета інформаційної відповідальності та її правова природа.

Система принципів інформаційної відповідальності – це сукупність імперативних вимог, які взаємопов'язані між собою та створюють цілісну єдність, що має інтегративну якість – законність інформаційної відповідальності.

Доцільно було би закріпити в майбутньому Інформаційному кодексі України перелік принципів інформаційної відповідальності окремою статтею в наступній редакції: «Принципами інформаційної відповідальності є: гуманізм, справедливість, охорона інформаційних прав та свобод людини і громадянина; рівність усіх учасників права перед законом; усність; гласність; презумпція невинуватості; публічність; невідворотність; відповідність провини і по-

карання; індивідуалізація; право на захист персональних даних; точного дотримання спеціально уповноваженими органами правил притягнення до відповідальності; недоторканності приватної власності на інформацію; доступності до інформації; недопущення цензури; віддзеркалення інтересів усіх категорій телеглядачів і радіослухачів; ліцензування телерадіомовної діяльності; пріоритет повідомлень інформації про лиха, що сталися в суспільстві, події державної і суспільної значущості та ін.».

Ми вважаємо, що інформаційна відповідальність має наступні основні риси:

1. Підставою є вчинення інформаційного правопорушення (проступку). Інформаційна відповідальність за правопорушення настає, якщо ці правопорушення за своїм характером не тягнуть за собою відповідно до закону інший вид юридичної відповідальності.

2. Інформаційні правопорушення повинні розглядатися в позасудовому порядку або як відповідно до чинного законодавства адміністративними судами. На нашу думку буде недоліком законодавства надати повноваження по розгляду інформаційних правопорушень великій кількості органам, так як інформаційні правопорушення специфічні, мають місце в інформаційній сфері суспільного життя.

3. Відповідальності підлягають як фізичні, так і юридичні особи. Це твердження ґрунтується на підставі наявності у чинному інформаційному законодавстві положень, які свідчать про можливість притягнення до інформаційної відповідальності таких осіб. Тут же зазначимо, що йдеться про Закони України «Про доступ до публічної інформації», «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні», «Про телебачення і радіомовлення», «Про рекламу» та ін., де містяться норми, що вказують на суб'єктів правопорушень фізичних і юридичних осіб.

4. Повинен бути передбачений спрощений порядок притягнення до інформаційної відповідальності, тобто порівняно з кримінальним і цивільним судочинством. Це дає можливість набагато ефективніше та економніше для держави реалізовувати притягнення правопорушника до інформаційної відповідальності.

5. У переважній більшості настає за правопорушення у сфері публічно правових, та приватноправових суспільних відносин. Йдеться про відносини у сфері митної справи, податків, захисту власності, прав громадян тощо.

6. Застосування заходів інформаційної відповідальності не спричиняє судимості особи, яка вчинила правопорушення. Особа вважається такою, що притягнута до інформаційної відповідальності, протягом одного року від дня закінчення виконання стягнення.

7. Законодавче регулювання відбувається за рахунок норм права, що містяться в різних нормативно-правових актах.

Інформаційне правопорушення (проступок) – це протиправна, винна (умисна або необережна) дія чи бездіяльність, яка посягає на врегульовані законами суспільні відносини, які виникають та існують при здійсненні інформаційної діяльності, а саме : при одержанні, використанні, поширенні та зберіганні учасниками інформаційних правовідносин інформації і за яку законом передбачено інформаційну відповідальність. Це визначення не дається в чинному інформаційному законодавстві, на нашу думку в майбутньому в ньому повинен робитися акцент на об'єкти інформаційного правопорушення – одержан-

ня, використання, поширення та зберігання учасниками інформаційних правовідносин інформації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Романюк Б. В. Проблеми організації боротьби з правопорушеннями, що вчиняються з використанням сучасних інформаційних технологій / Б. В. Романюк, В. Д. Гавловський, В. С. Цимбалюк // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). – 2000. – № 2. – С. 122–127.

2. Цимбалюк В. С. Цивільно-правові джерела інформаційного права / В. С. Цимбалюк // Правова інформатика. – 2005. – № 3 (7). – С. 36–42.

3. Закон України «Про інформацію» // Голос України. – 09.02.2011.

4. Закон України «Про телебачення і радіомовлення» // ВВР України. – 1994. – № 10. – Ст. 43.

5. Закон України «Про захист персональних даних» // ВВР України. – 2010. – № 34. – Ст. 481.

6. Закон України «Про доступ до публічної інформації» // ВВР України. – 2011. – № 32. – Ст. 314.

Коваленко Л. П. Стан і перспективи розвитку інформаційно-правової відповідальності / Л. П. Коваленко // Форум права. – 2013. – № 1. – С. 441–445 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://archive.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2013-1/13klpiv.pdf>

Сформульоване поняття інформаційно-правової відповідальності, розглядається питання про її зміст, проаналізовані загальні й спеціальні її особливості, стан і перспективи розвитку інформаційно-правової відповідальності.

Коваленко Л.П. Состояние и перспективы развития информационно-правовой ответственности

Сформулировано понятие информационно-правовой ответственности, рассматривается вопрос о ее содержании, проанализированы общие и специальные ее особенности, состояние и перспективы развития информационно-правовой ответственности.

Kovalenko L.P. Status and Prospects of the Development of Information and Legal Liability

The article defines the concept of information and legal liability, the issue of the content, analyzed its general and special features, condition and prospects of the development of information and legal liability.